

Rakkaudenosoitus suvulle

Maria Stepanova: *Muistin muistolle. Romanssi.* Suom. Mika Pylsy. Helsinki: Siltala, 2020. 446 s. ISBN 978-952-234-575-2.

Maria Stepanovan *Muistin muistolle. Romanssi* (alkuteos *Pamjati pamjati. Romans*, 2017) on poikkeuksellinen teos, joka on herättänyt suurta vastakaikua niin Venäjällä kuin muuallakin. Sitä on pidetty yhtenä tärkeimmistä viime vuosina julkaistuista venäjänkielisistä teoksista ja sen tyyliä on keuhuttu sensuelliksi, runolliseksi ja elegantiksi. Stepanovalle myönnettiin teoksesta vuonna 2018 Venäjän tärkeimpiin kuuluva *Bolšaja kniga* -kirjallisuuspalkinto sekä muun muassa vuoden 2020 Brücke Berlin -palkinto 2020 (yhdessä kääntäjä Olga Radetzkajan kanssa), joka jaetaan merkittäväälle keski- ja itäeurooppalaisen nykykirjallisuuden teoksen käännökselle. Kirjan menestys kertoo valtavasta kiinnostuksesta nyky-Venäjää ja sen lähimenneisyyttä käsittelevää kaunokirjallisuutta kohtaan. *Muistin muistolle* on samanaikaisesti syvälinen, ajatuksia herättävä analyysi nyky maailman muistikulttuurista sekä koskettava, lukijan mukanaan vievä omaelämäkerrallinen teos. Teoksen suomenkielinen laitos, joka on ilmestynyt Mika Pylsyn kääntämänä, välittää hienosti tekstin kaunist ja omintakeista tyyliä.

Maria Mihailovna Stepanova tunnetaan paitsi runoilijana, esseistinä ja Colta.ru-nettilehden päätoimittajana, myös aktiivisena yhteiskunnallisena keskustelijana. Hän syntyi Moskovassa 1972 ja valmistui Gorkin kirjallisuusinstituutista 1995. Ennen *Muistin muistolle* -teosta hän on julkaissut useita runokokoelmia sekä kaksi esseekokoelmaa. Stepanovalle on myönnetty useita kirjallisuuspalkintoja, ja hänen tekstejään on käännetty monille kielille. *Muistin muistolle* (MM) on hänen ensimmäinen laaja proosateoksensa. Muistelu, erityisesti oman suvun vaiheiden muistelu, on ollut tärkeä osa kirjailijan elämää lapsuudesta saakka. Luvussa ”Aloittamisesta” hän kertoo, kuinka ajatus kirjoittaa kirja sukuhistoriasta syntyi ensimmäisen kerran kymmenvuotiaana ja siitä lähtien ”kaiken muistaminen” (MM, 24) on ollut Stepanovalle miltei elinikäinen tehtävä. Ensimmäiset vaka-

vat yritykset kirjoittaa kirja johtivat kuitenkin umpikujaan: ”Kun ryhdyin muistelemaan tosisani, kävi nopeasti selväksi, ettei minulle ollut kertynyt mitään. Vanhojen valokuvien ääressä vietetyistä illoista ei ollut säilynyt päivämääriä, ei tietoja, eikä edes minkäänlaisia sukulaisuussuhteiden kaavioita: kuka on kenenkin veli tai veljenpoika.” (MM, 35). Tiedot suvun vaiheista perustuivat enimmäkseen äidin ja sukulaisten kertomiin tarinoihin ja anekdootteihin kauan sitten edesmenneistä sukulaisista sekä vanhoihin valokuviiin, onnittelukortteihin ja sekalaisiin muistoesineisiin. Niinpä kirjan kirjoittaminen alkoi tuntua mahdottomalta. Ehkä juuri siksi, ”perheestäni kertova kirja kertookin jostain aivan muusta. Luultavasti muistin rakenteesta ja siitä, mitä se minulta haluaa” (MM, 39). Teos on harvinaisen henkilökohtainen rakkaudenosoitus omalle suvulle (ja siksi se on ”romanssi”), tunnustus niille, jotka ovat jääneet historian suuressa kertomuksessa näkymättömiin, mutta joiden ansiosta tekijä tuntee olevansa ”(...) selviytyjä ja tahaton edunsaaja, ihmeen kaupalla syntynyt ja päivänvaloon astunut” (MM, 78).

Teos avaa kiinnostavia näkökulmia nykyiseen muisti- ja muistelubuumiin ja siihen, mitä tapahtuu, kun edellisten sukupolvien kantama välitön muistitieto vähitellen katoaa ja siirrytään muistin jälkeiseen aikaan. Kiinnostavaa ja poikkeuksellista Stepanovan teoksessa on, kuinka monipuolisesti, mutta samalla omakohtaisesti, se lähestyy muistin ja muistamisen ongelmaa. *Muistin muistolle* ei kuitenkaan taivu helposti perinteisiin omaelämäkerran tai muistelun lajimääritelmiin. Kirjan kolme osaa jakautuvat lukuihin, jotka koostuvat kirjailijan esseistisistä pohdinnoista ja omaelämäkerrallisista muisteloista, sekä ”epäluvuista”, jotka sisältävät otteita edesmenneiden sukulaisten ja perheenjäsenten kirjoittamista kirjeistä, postikorteista ja päiväkirjoista eri aikakausilta. Teksti sisältää valtavan määrän viittauksia kirjailijoihin, taiteilijoihin ja näiden teoksiin sekä kulttuuriteoreetikoihin (mm. Marina Tsvetajeva, Boris Pasternak, W.G. Sebald, Roland Barthes, Susan Sontag ym. ym.) olematta kuitenkaan kuiva tai etäännyttävä: jokainen viittaukseen, elämäntarinaa ja teokseen tuntuu sisältyvän jokin omakohtainen,

kirjoittajalle tärkeä tunneside tai oivallus, johon lukija pystyy samastumaan. Teoksen genreä voisi luonnehtia dokumentaariseksi fiktioksi, esseistiseksi muistelmateokseksi, tai muistelmalliseksi romaaniksi.

Stepanovan teos tarjoaa lukuisia kiinnostavia teemoja, mutta nostan tässä niistä esiin muutamia tärkeimpiä, joista yksi on se, miten paikat säilyttävät ja välittävät muistia. Stepanova kuvaa kuinka kirjaa kirjoittaessaan hän matkustaa Venäjällä ja Euroopassa paikkoihin, joissa menneisyys ”elää” ja on läsnä, tai joissa hänen sukunsa jäsenet ovat aikoinaan eläneet. Pyöräily Berliinissä, ”kaupungissa, jonka oma historia oli haava, jolle se ei suostunut kasvattamaan peitteeseen unohduksen vaaleanpunaista ihoa”, muistuttaa Stepanovaa siitä, kuinka tuossa samassa kaupungissa 5.5.1936 ”osalta kaupunkilaisista [lue: juutalaisilta] kiellettiin polkupyörän käyttö (MM, 98–99). Eri paikoissa matkustaessaan hän etsii yhteyttä edesmenneisiin sukulaisiin. Pariisissa hän haluaa vieraillla samoissa paikoissa kuin isoisoäitinsä Sarra Ginzburg tämän asuessa siellä nuorena lääkäriopiskelijana 1900-luvun alussa: ”Toisin sanoen historian nahkoihin oli sananmukaisesti mahdollista päästä: viettää yö tai pari samassa paikassa kuin nuori Sarra, saman katon alla hänen kanssaan” (MM, 366). Matkustaminen on merkki tarpeesta löytää konkreettisia jälkiä, tuntemuksia ja muistumia menneisyydestä: ”Siirtyessäni paikasta toiseen, arkistosta arkistoon, kadulta kadulle, jolla he olivat joskus kävelleet, tarkoitukseni oli osua heidän kanssaan yhteen ja muistaa jotakin vastoin kaikkia odotuksia” (MM, 365).

Toinen tärkeä teema liittyy juutalaisuuden historiaan ja holokaustiin. Stepanova sisällyttää tekstiinsä tunnettujen juutalaisten taiteilijoiden, mm. runoilija Osip Mandelštamin ja taiteilija Charlotte Salomonin, elämäntarinoita ja kohtaloita. Salomon, jolle on omistettu kokonainen luku, tuhoitti Auschwitzissa vuonna 1943. Hänet tapettiin kaasukammiossa 26-vuotiaana hänen ollessaan kolmannella kuulla raskaana. Tämänkaltaisiin elämäntarinoihin liittyy ylivoimainen ”[v]aistomainen kauhu ja sääli, joka huumaa meidät saadessamme tällaisen tiedon” (MM, 227). Stepanovan oma juutalainen sukuhistoria ei kietoudu vain Venäjän ja Neuvostoliiton historiaan, vaan myös eurooppalaisen juutalaisuuden historiaan. Juutalaisuuteen liittyy jokin tuntematon, ”muinainen kauhu”, jota ei pysty selittämään: ”Minä olin kahdeksanvuotias, kun minulle kerrottiin Mandelštamista, ja seitsemän, kun minulle selitettiin, että *me-olemme-juutalaisia*. Mutta musta aukko sen kohdalla mitä ei

kerrottu – ehkä koska he eivät tieneet itsekään – oli vanhempaa perua kuin mikään selitys tai esimerkki.” (MM, 338–339). Kirjaansa varten Stepanova matkustaa Washingtonin holokaustimuseoon, jossa hän tapaa historioitsijan, jonka kanssa keskustele. Kun hän kuulee mistä Stepanova kirjoittaa, hän toteaa: ”Aivan, hän sanoi, se on niitä kirjoja, joissa kirjailija matkustelee ympäri maailmaa ja etsii omia juuriaan, sellaisia on nykyään paljon. Niin, minä vastasin, ja nyt tulee vielä yksi.” (MM, 339). Muistin muistolle on kuitenkin ainutlaatuinen venäläisessä nykykirjallisuudessa, jossa ei loppujen lopuksi ole juurikaan ilmestynyt sellaisia kirjoja kuin Stepanovan (ks. Oborin, Lev: ”Pamjati pamjati” Marii Stepanovoi. O tšem na samom dele odna iz važneiših knig napisannyh v 2017 godu na russkom jazыke. *Meduza* 28.12.2017).

Kolmas teema, joka kulkee *Muistin muistolle* -teoksen läpi sitä jäsentävänä pohjavirtauksena, on ”se levoton, itsepintainen menneisyyden korostus”, ”erityislaatuinen lumoutuminen – alinomainen näkökulma, joka takaa menneisyyden läsnäolon nykyisyydessä”, ja jonka Stepanova itsessään tunnistaa (MM, 84–85). Tätä erityislaatuista menneisyydestä lumoutumista Stepanova nimittää käsitteellä jälkimuisti (*postmemory*), jonka hän on lainannut yhdysvaltalaiselta kirjallisuuden- ja holokaustin tutkijalta, Marianne Hirschiltä. Jälkimuisti-käsitteellä Hirsch kuvaa sitä, miten traumaattisia tapahtumia kokeneiden sukupolvien jälkeläisten omat kokemukset jäävät sivuun, kun he kasvavat ”kaikkien mielevän perinnöllisen muistin ikeen alla, itseä ja omaa tajuntaa edeltävien narratiivien varassa” (MM, 83). Stepanovalle jälkimuisti on lähestymistapa, joka ei liity vain menneeseen, vaan jäsentää nykyisyyttä: ”se tekee menneisyyden läsnäolosta jokapäiväisyyden avaimen” (MM, 86). Jälkimuistin yhteys menneeseen ei siis synny tapahtumien ja kokemusten ”suorasta” muistamisesta vaan mielikuvituksen, kokemusten heijastamisen ja luovan ajattelun kautta. Hirschin tutkimuksissa käsite liittyy eurooppalaiseen juutalaisuuden historiaan, holokaustiin ja tarpeeseen säilyttää ja vahvistaa sen muistoa. Stepanova näkee jälkimuistin vaikutuspiirin ulottuvan kuitenkin paljon laajemmalle: ”Sen takia, että 1900-luvun historia sirotteli anteliaasti ympäri maailmaa katastrofaalisten muutosten pesäkkeitä, ... suuri osa nykyisin elossa olevista ihmisistä voi pitää itseään tavalla tai toisella selviytyjinä, traumaattisen siirtymän lopputuloksena, sen uhreina ja jälkeläisinä, joilla on mitä muistella ja herättää henkiin tämän päivän kustannuksella.” (MM, 87). Jälkimuisti kuvaa myös nyky maailman

suhtautumista historiaan ja menneisyyteen: menneisyys on ”raaka-ainetta”, jota muokataan ja muutetaan rajaamalla, siirtämällä pois asiayhteydestä tai osaksi omia tarkoituksia hyödyntävää narratiivia. Stepanovan mukaan Venäjä erityisesti ja ”hieman ennen muita” on ollut ”paikoiltaan nyrjähtäneen muistin aluetta”: ”Kahdentuvat, kolmentuvat, täplinä väreilevät toisistaan poikkeavat versiot siitä, mitä meille tapahtui viime-

sen sadan vuoden aikana, varjostavat nykyaikaa läpinäkymättömän paperikerroksen lailla.” (MM, 89). Tähän ajatukseen on helppo yhtyä. Muistin muistolle luo uutta muistia ja versiota siitä, miten ymmärtää lähihistoriaa, menneisyyttä ja itseään muistin jälkeisenä aikana.

Marja Sorvari

Idän ääri

Kai Myrberg: *Pohjois-Koreassa vain porsaat ovat onnellisia*. Helsinki: Minerva, 2021. 440 s. ISBN 978-952-375-221-4.

Pohjois-Korea on maailman suljetuimpia yhteiskuntia. Vaikka se ei liene turistille kaikkein vaarallisin paikka, sinne matkustaminenkin on aikamoista ekstreemiä. Kai Myrberg on matkan tehnyt ja lukenut tuosta maasta kaiken, mitä on käsiinsä saanut. Tuloksena on tuhti tietokirja, jota suomenkielinen lukija voi käyttää miltei hakuteoksen tapaan. Myrberg taitaa nimittää kirjaa matkakirjan ja tietokirjan yhdistelmäksi, mutta tätä teosta ei kannata raahata salkussa Pohjois-Koreaan. Kysymys ei ole painosta vaan sisällöstä.

Myrberg huomaa matkallaan Pohjois-Korean tarjoavan turistille loputtomia näytöksiä, niinpä hänkin jakaa kirjansa kolmeen näytökseen ja tusinaan kohtauksia. Kun turistille järjestetyn teatterin tarkoituksena on absurdin ja surullisen todellisuuden peittäminen, Myrbergin tavoite on päinvastainen: yhtään kulissia ei jätetä kääntämättä.

Ensimmäinen näytös käsittelee Kim Il Sungin aikaa. Siinä käydään perin pohjin läpi ”Suuren Marsalkan” sekä todellinen että fiktiivinen ura. Stalinististen puhdistusten avulla tämä neuvostomarmejan kapteeni raivaa tieltään poliittiset kilpailijansa ja saavuttaa absoluuttisen vallan. Kimin aloittama Korean sota kuuluu kylmän sodan kuumempaan puoleen ja tuon ajan suuriin katastrofeihin. Rintama vyöry Korean niemimaan yli päästä päähän. Lopulta kuolleita oli yhteensä kolme miljoonaa, suurin osa korealaisia, mutta lisäksi satoja tuhansia kiinalaisia ja YK-joukkojen sotilaita sekä kymmeniä tuhansia amerikkalaisia. Lopulta sota päättyi miltei samoihin rajoihin kuin mistä oli aloitettu.

Sisäisesti Pohjois-Korea oli vuodesta 1945 aina Korean sodan loppumiseen aika samankaltainen kuin Itä-Euroopan sosialistimaat. Vähitellen Kimin kontrollijärjestelmä ja väkivaltakoneisto ylitti kuitenkin jopa Stalinin ajan Neuvostoliiton kauhutarinat. Kim löysi keksittyjä syntipukkeja sodan aiheuttajiksi ja nämä sitten eliminoitiin armotta näytösoikeudenkäynneissä. Myrberg toteaa, että 1960-luvulle siirryttäessä Pohjois-Koreasta oli muodostunut Kimien perhemafian johtama diktatuuri, jollaisena se edelleen toimii 2020-luvulla.

Suuren marsalkan aikakausi oli pitkä ja päättyi kuolemaan vasta 1994. Johtajan kultti oli kasvanut vuosi vuodelta. Ideologiseksi perustaksi oli luotu *Juche*-aate, joka nosti marsalkan ajattelun marxismi-leninismiin ohi. Marsalkka oli suurin klassikko, jonka olemus tunkeutui jokaisen pohjoiskorealaisen rintapieleen tyrkättyinä pakollisena pinssinä, massiivisina kirjan tekeleinä ja loputtomina potretteina. Luotiin absurdia pyhimystarinaa ja pystytettiin jättimäisiä pronssipatsaita. Marx ja Engels, jotka olivat jo pyöriineet haudoissaan pidempään kuin Lenin mausoleumissaan, siirrettiin kuvissa sivummalle.

Marx ja Engels haaveilivat aikoinaan siirtymisestä vapauden valtakuntaan, jossa ihmiset on vapautettu taloudellisten välttämättömyyksien ja eriarvoisuuden kahleista toteuttamaan omia pyrkimyksiään. Miten heidän kuviensa alla päädyttiin niin moniin ilmeisiin despotioihin? Itse asiassa vastaus on jollakin tasolla selvä: kysymys on politiikasta, valtiosta ja valtiollisen vallan rajoista. Yhden puolueen johtamisessa maissa demokratian tai oikeusvaltion kaltaisia rajoituksia ei ole. Pohjois-Korea on edelleen ”olemassa olevaa sosialismia” ja kenties kaikkein varoittavin esimerkki. Tuossa yhteiskunnassa ihmisten elämää ei rajoita vain taloudellinen niukkuus ja suuri eriarvoisuus, vaan myös kaikkia elämänpiirejä